

ÜNİVERSİTE ÖĞRETİM ELEMANININ İŞ STRESİ ÖLÇEĞİ

Prof. Dr. Ali BALCI*

Öz (Abstract)

Üniversite öğretim elemanlarına özgü işte stres yaratan faktörler, stresle başa çıkma yaklaşımları ve stres durumunda iş performansı alt ölçeklerinin geliştirilmesi, bu araştırmanın amacını oluşturmuştur. Araştırmacı tarafından geliştirilen bu alt ölçekleri kapsayan ölçme aracı, Ankara'daki bazı üniversitelerdeki farklı ilgi ve branşları olan bir grup öğretim elemanına uygulanmıştır. Ölçeklerin yapı geçerliği için faktör analizi, iç tutarlılıkları için de Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı formülü uygulanmıştır. Sonuçta alt ölçekleri oluşturan maddelerin genelde asıl ölçeğe girdikleri bulunmuştur. Ayrıca, her alt ölçekteki maddelerin birbirini dışta tutan alt boyutlara indirgenebildiği görülmüştür. Bu alt boyutlar isimlendirilmeye çalışılmıştır.

Problem

Örgütsel stres ya da işte yaşanan stres örgütsel davranışın yönetimi için önemlidir. Çünkü uzun süreli ve aşırı dozda stres bireyin fiziksel ve psikolojik sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Alkol ve ilaç bağımlılığı, duygusal bozulma, geriçekilme ve savunma davranışlarına başvurma, sınırlarına hakim olamama bunlar arasındadır. Ayrıca aşırı stres bireyin zihinsel sağlığını da olumsuz olarak etkilemektedir. Örneğin aşırı yorgunluk böyledir. Bireyin işinden döner dönmez hemen uykuya dalması, aşırı yorgunluktandır. Esasen bu, organizmanın strese zihinsel bir tepkisidir. Araştırmaya göre işte stres yaratan faktörlerin bireyin iş davranışına etkili olmasında bireyin kişiliği aracı değişken konumdadır. Yüksek dozda stres bireyin strese hoşgörü düzeyinin düşük olması durumunda bireyde kalp hastalığı, ülser, zihinsel rahatsızlık, düşük iş performansı, üretime karşı davranışta bulunma, sabotaj, işe devamsızlık etme ve işten ayrılma gibi olumsuz iş davranışlarına

* A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi EYP Bölümü Öğretim Üyesi.

yol açabilmektedir. Ayrıca örgütte çalışanlardan birinin yaşadığı stres diğer çalışanlara da zarar vermektedir. (DuBrin 1980; Steers 1981). Bireyin işinde yaşadığı bu tür rahatsızlıkların ve gösterdiği böylesi olumsuz davranışların bireye ve dolayısı ile örgütün etkililiğine olumsuz yansımaları olmaktadır.

Şu da unutulmamalıdır: Tıpkı aşırı stres gibi stresin yokluğu ya da ortaya düzeyin altında oluşu da bireyin üretken olmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Bireyin düşük düzeyli strese tepkisi, statükoyu sürdürücü bir performans, düşük fiziksel gerilim, düşük ya da yeterince uyarılmama olmaktadır. Bireyin bu durumda kapasitesinin pek azını kullandığı, bir anlamda dinimizin kaybederek edilgenleştiği görülmektedir (DuBrin 1980; Steers 1981).

Yukardaki tartışma ve bulgulardan şu sonuca gitmek mümkündür: Örgütte bireylerin iş doyumunu ve etkililiği, dolayısıyla de örgütün etkililiği için yönetimin işi, bireylerin uygun dozda -orta düzeyde- stres yaşamalarını sağlayıcı düzenlemelere gitmektir. Bu genelleme hiç değilse bazı insanlar için doğrudur. Peki bunasil sağlanabilir? Bulgulara göre bireyin işinde heyecan ve zorlayıcılık (challenging) varsa, onun belli bir dozda stres yaşaması mümkündür. Ayrıca örgüte ödül-ceza sistemi, buna bağlı olarak performansın ödüle bağlanması da bunu sağlayabilmektedir (Öztaş 1991; Baltaş 1991). Demek ki bireyler işlerinde biraz kaygı, biraz heyecan yaşamalı, yeteneklerini kullanma fırsat ve imkanını bulabilmelidirler ki belli bir düzeyde stres yaşasınlar. Ancak strese tepkide bireysel farklılıklar da unutulmamalıdır.

Bireyin ve örgütün yaşamında stres bu denli önemli ise örgütte yönetim için yapılması gereken, örgüt çalışanlarının stres düzeylerinin zaman zaman ölçülüp değerlendirilmesi olacaktır. Ancak önemli olan yapılacak ölçümlerin geçerli ve güvenilir olmasıdır. Çalışanların iş stresi hakkındaki değerlendirmelerin isabetli olması buna bağlıdır. Bu yüzden çalışanların işlerinde yaşadıkları stresi ölçecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracına ihtiyaç duyulacaktır.

Literatür taramasından bu araştırmanın çalışma grubu olan üniversite öğretim elemanları için iş stresini ölçmek üzere geliştirilmiş bir ölçme aracına raslanamamıştır. Ancak dolaylı olarak ilgili bazı ölçme araçları aşağıdaki pragraflarda özetlenmiştir.

Blaze (1982) işte stres yaratan faktörleri birinci ve ikinci sıradakiler olarak sıraladıktan sonra bunların öğretmenle, onun işi arasına girdiğini vurgulamıştır. Ona göre birinci sıradaki faktörler zaman, öğrenci

disiplini ve iş yükünden ibarettir. İkinci sıradaki faktörler ise ücret gibi faktörleri kapsamaktadır ve iş üzerindeki etkileri daha azdır (Carter 1987. Ancak bu aracın geliştirilmesi ve geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarını ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Öğretmenlerin rolünde etkili olan sosyal faktörlerin saptanmak istendiği bir araştırmada maaş, yetiştirme, mesleğin düşük saygınlığı, eğitimin örgütlenmesindeki değişimler, parasal kesintiler ve yasal etkenlerin öğretmenlerde stres yarattığı saptanmıştır (Trendall 1989).

Trendall (1989) ilk ve orta dereceli okul öğretmenlerinden oluşan 237 kişilik bir grubun işte yaşadığı stres ile iş performansı ilişkisini araştırmıştır. Bu amaçla geliştirilen ölçekte yeralan 20 stres yaratan faktörden beşinin önceliklerine göre şöyle sıralandığı bulunmuştur: Zaman azlığı, sınıfların büyüklüğü, iş-öğretim yükü ve öğrencilerin yanlış davranışları. Öğretmenlerin % 74'ü öğretmenliği çok stresli bir meslek olarak algılamışlardır. Ayrıca bu araştırmada stresle baş etme stratejisi olarak deneyimli öğretmenlerin öfkelerini dışarı vurma ve sınırlılıklarını ifade etmeyi benimsedikleri, yeni, deneyimsiz öğretmenlerin ise fiziksel ekzersize başvurdukları tesbit edilmiştir. Araştırmada stresini paylaşacak kimsesi bulunmayanların daha çok stres yaşadıkları ortaya çıkmıştır.

Frey ve Young (1983) öğretmenlerin kişisel ve bireysel farklılıklarının onların stres yaşamalarında önemli olduğunu bulmuşlardır. Ancak öğretilen konu, öğretim ortamı ve öğrenci ya da sınıf düzeyinin öğretmenlerde farklı düzeylerde stres yarattığı tesbit edilmiştir. Öte yandan Hodge ve Marker (1981) işte stres yaratan faktörleri üç boyutta toplamışlardır: Bunlar bireyin kişiliğine ait, kişilerarası ve çevresel faktörler olarak belirtilmiştir. Bu boyutlamanın nasıl yapıldığı konusunda bilgi edinilememiştir.

Öğretmenlerin işinde stres yaratan faktörlerle ilgili araştırmalardan aşağıdaki faktörlerin öğretmenlerin işinde stres yarattığı bulunmuştur:

- Kaynakların sınırlılığı (Davis 1986),
- Öğrenci sayısı, mekan düzenlemeleri ve sınıf büyüklüğü (Dunhaim 1976),
- İş yükü yazışma ve raporlar (Litt ve Turk 1985),
- Özellikle büyük okullarda kişilerarası ilişkiler (Karney ve Turner 1987).

- Rol yüklenmesi ve rol çatışması (Pratt 1979),
- Eğitim ve öğretim koşulları ve baskılar (Trendall 1989).

Temel eğitim ve ortaöğretim okulları yöneticilerinin yaşadıkları stresin derecesini saptamak üzere yapılan bir araştırmada NASSP (Ortaöğretim Okulu Yöneticileri Derneği) ve NAESP (Temeleğitim Okulu Yöneticileri Derneği) üyelerinden çekilen bir örneklem'e Yönetimsel Olaylar Stres Envanteri (AESI) uygulanmıştır. Araç, 48 iş stresi yaratan faktör içermektedir. Bunlardan aşırı iş yükü ve yorgunluk başta gelen faktörler olarak algılanmıştır. Faktör analizi sonucu 48 stres faktörünün dört genel boyuta indirildiği görülmüştür.

Bunlar (1) Ümitsizlik/ güvenlik, (2) Yönetim görevleri/ problem çözme, (3) Öğretmenlerle çatışma ve (4) Öğrencilerle çatışmadır (Koff ve diğerleri 1981). Ayrıca okul yöneticilerinin rolleri araştırması da yöneticilerin 35 iş durumunu, potansiyel stres yaratıcı faktörler olarak algıladıklarını göstermiştir. Beş genel alanda toplanan bu faktörler şöyledir: (1) Yönetime kurum içinden gelen sınırlılıklar, (2) Yönetimsel sorumluluklar, (3) Kişilerarası ilişkiler, (4) Kişilerarası katışma ve (5) Rol beklentileridir (Gmelek ve Swent 1981). Ancak makalede bu boyutların nasıl oluşturulduğuna ilişkin bilgiye raslanamamıştır.

Üniversite öğretim elemanlarının cinsiyete göre bir ayırım yapıldığında kadın öğretim elemanlarının erkek öğretim elemanlarına göre karar sürecine katılma; iş gerilimi, işe sarılma ve toplam iş doyumu bakımından farklılaşıp farklılaşmadıkları bulunmak istenmiştir. Sonunda kadın öğretim elemanlarının erkek meslektaşlarına göre karar sürecine daha az katıldıkları, işe daha az sarıldıkları, daha az toplam iş doyumu elde ettikleri ve daha çok iş gerilimi yaşadıkları bulunmuştur (Charles ve Gemmil 1976).

Yukarda kısaca tartışılan literatür taramasından üniversite öğretim elemanının işinde yaşadığı stresi, hem de amaçta ifade edilen üç boyutta ölçmek üzere geliştirilen bir araca raslanmaması, araştırmanın önem ve özgünlüğünün bir kanıtı olarak görülebilir.

Bu çerçevede bu araştırmanın amacı, üniversite öğretim elemanına özgü, (1) stres yaratan faktörler, (2) stresle başa çıkma yaklaşımları ve (3) stres durumunda performans alt ölçeklerinden oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının geliştirilmesidir.

Yöntem

Çalışma Grubu

“Araç” kesiminde geliştirilmesi betimlenen üniversite öğretim elemanının iş stresi ölçeği Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF), Hukuk Fakültesi (HF), ODTÜ Çevre Mühendisliği Bölümü (ODTÜ-ÇM.), HÜ-Eğitim Fakültesi (HÜ-EF) ve GÜ-Eğitim Fakültesi (GÜ-EF) öğretim üyelerine bir görüşme ortamında uygulanmıştır.* Olabildiğince cenerik bir araç geliştirilmeye çalışıldığından, aracın geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında farklı ilgi ve branştaki üniversite öğretim elemanlarıyla çalışılmaya çalışılmıştır. Çalışma grubuna ilişkin bilgiler çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1.- Çalışma Grubunun Ünvan ve Fakülteleere Göre Dağılımı

Ünvanı	n	Fakültesi	n
Araştırma Görevlisi	21	SBF	10
Yüksek Lisanslı	26	HF	12
Doktoralı	3	ÇM	27
Uzman + Okutman	10	GÜ-EF	15
Öğretim Görevlisi	9	HÜ-EF	22
Yard. Doçent	12		
Doçent	5		
Profesör			
Toplam	86		86

Araç

İlkin iş stresi literatürü –kavramsal literatür ve araştırmalar– taranarak üniversite öğretim elemanının işinde stres yaratan faktörler, stresle başetme stratejileri ve stres durumunda iş performansları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu alt boyutlara ilişkin ifadelerin belirlenmesinde araştırmacı kendi deneyimlerinden de yararlanmıştır. Ayrıca da Fakültesindeki meslektaşlarının değişik ortamlarda görüşlerini almış, onların yaşantılarından yararlanmıştır. Sonunda ortaya çıkan her alt boyutla –alt ölçeğe– ilişkin madde ya da ifadeler sıkı bir ayıklanmaya tabi tutularak listelenmiştir. Bu liste değişik uzmanlıktaki meslektaşlarla tartışılarak alanı temsilliği, binişimden kaçınma, öncelikleri, dil ve anlatım, tek konululuk gibi ölçütler bakımından yeniden gözden geçirilmiştir. Bu çalışmalar sonunda taslağa son biçimi verilmiştir (EK-1).

* Araştırmacı meslektaşları Yrd. Doç. Dr. Nilgün Köklü, Arş. Gör. Şener Büyükköztürk ve Uzm. Arfe Yücedağ’a aracın uygulanmasındaki katkıları için teşekkür eder.

Araç dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde üniversite öğretim elemanına ilişkin bazı kişisel özellikler yer almıştır. İkinci bölümde üniversite öğretim elemanının işinde *stres yaratan faktörler* 30 maddede toplanmıştır. Üçüncü bölümde *iş stresi ile başa çıkma yaklaşımları* 25 maddede ifade edilmiştir. Dördüncü ve son bölüme ise 12 maddede iş stresi durumunda üniversite öğretim elemanının *performansı* yer almıştır. Görüldüğü gibi araç üç alt ölçekten –işte stres yaratan faktörler, stresle başatme stratejileri ve stres durumunda iş performansı olmak üzere– oluşmaktadır.

Analiz

Aracın alt ölçeklerinin yapı geçerliği için faktör analizi (Karasar 1982; Kerlinger 1973), güvenilirlik düzeyleri için de Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı formülü (Anastasi 1982) uygulanmıştır. Analiz SPSS paket programı (Nie ve diğerleri 1975) ile yapılmıştır.

Bulgular

İş Stresi Faktörleri

Bu alt ölçek 30 maddeden oluşmuştur. Döndürülmemiş temel bileşenler analizi ile saptanan maddelerin faktör yükleri çizelge 2’de görülmektedir.

Çizelge 2’den ölçeği oluşturan 30 maddeden 23’nün birinci faktör altında toplandığı anlaşılmaktadır. Kalan yedi maddeden ikisinin ikinci faktör, birinin üçüncü faktör, dördünün de dördüncü faktör altında toplandığı görülmektedir. Bu faktörlerin “eigen” değerleri sırası ile şöyledir: 7.95, 2.45, 2.39 ve 1.78. Ölçekteki tüm maddelerin anlamlı alt boyutlara ayrılıp ayrılmadığını görmek üzere asal eksenlere göre döndürülmüş faktör analizi yapılmıştır. Bu analiz sonunda maddelerin faktör yükleri ise çizelge 3’te verilmiştir.

35 ve üzerinde faktör yükleri olan maddelerin ölçeğe alınması (Aşkar, Yavuz ve Köksal 1991; Berberoğlu ve Çalıkoğlu 1992; Köklü 1993) ölçütüne göre maddelerin toplandıkları faktörler ve alt boyutların Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları çizelge 4’te yer almıştır.

Stresle Başatme Yaklaşımları Ölçeği

Aracın ikinci alt ölçeği olan öğretim elemanının işinde yaşadığı stresle başa çıkma stratejileri 25 maddeden oluşmuştur. Faktör analizi

Çizelge 2.- Üniversite Öğretim Elemanının İş Stresi Faktörleri Ölçeğinin Döndürülmemiş Temel Bileşenler Analizi Sonucuna Göre Faktör Yükleri

Madde No.	I. Fak.	II. Fak.	III. Fak.	IV. Fak.
21	.67			
23	.66			
29	.66			
15	.65			
17	.64			
18	.63			
6	.63			
30	.61			
14	.59			
9	.55			
4	.55			
3	.53		.48	
20	.52			
27	.51	.48		
19	.51			
5	.49			
22	.44			
8	.40			
10	.40			
13	.37			
16	.34			
2	.41	.54		
25	.42	.48		
7			.45	
28	.39	.35		.67
24	.40			.47
11			.50	.64
26	.41			.43
1	.34			

sonunda döndürülmemiş temel bileşenler analizine göre maddelerin faktör yükleri çizelge 5'te yer almıştır.

Görüldüğü gibi 25 maddeden 12'si birinci faktörde, altısı ikinci faktörde, üçü üçüncü faktörde, dördü de dördüncü faktörde toplanmış durumdadır. Bu faktörlerin "eigen" değerleri sırası ile şöyledir: 4.54 3.28, 2.28 ve 1.87. Ölçekteki maddelerin tamamının anlamlı alt boyutlara ayrılıp ayrılmadığını saptamak üzere yapılan asal eksnelere göre döndürülmüş faktör analizi sonuçları ise çizelge 6'da verilmiştir.

.35 ve üzerinde faktör yükleri bulunan maddelerin ölçeğe alınması ölçütüne göre 25 maddeden beşi birinci faktör, üçü ikinci faktör, her birine dörder olmak üzere 12 madde üçüncü, dördüncü ve beşinci faktörde toplanmış durumdadır. Kalan altı faktörün ise ölçekten çıkarılması gerekmiştir. Bu ölçeğin alt boyutlarına giren maddeler ve bu alt boyutların Cronbach Alpha değerleri ise çizelge 7'de yer almıştır.

Görüldüğü gibi kullanılan ölçüte göre 1, 2, 5, 9, 10 ve 13 nolu maddelerin ölçekten çıkarılması gerekmiştir. Çünkü bunlardan bazıları ölçütü karşılayamazken, bazıları da bu beş faktörün dışındaki faktörlerde toplanmışlardır.

Stres Durumunda İş Performansı Ölçeği

Öğretim elemanının stres durumundaki performans ölçeği ise 12 maddeden oluşmuştur. Faktör analizi başlangıç istatistiklerine döndürülmemiş temel bileşenler analizine göre maddelerin faktör yükleri çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3.- Ölçekteki Maddelerin Asal Eksenlere Göre Döndürülmüş Faktör Analizi

Madde No.	I. Fak.	II. Fak.	III. Fak.	IV. Fak.
3	.75			
17	.72			
29	.60			
4	.59			
18	.55			
5		.67		
27		.63		
30		.60		
25		.54		
9		.54		
6	.44	.48		
13		.33		
23			.80	
22			.59	
21		.35	.55	
20			.40	
28				.88
26				.59
19				.39
16				.37
24				.63
10				.57
8				.52
14	.23			
12			.36	
15	.38	.40		
11	.12			
7	.31			
2	.34			
1			.18	

Çizelge 4.- İş Stresi Faktörleri Ölçeği Maddelerinin Ayrıldıkları Alt Faktörler ve Faktörlerin Cronbach Alpha Katsayıları

Alt Faktör	Madde No.	n	Güvenirlilik Katsayısı
1	3, 4, 17, 18, 29	5	.65
2	5, 6, 9, 15, 25, 27, 30	7	.68
3	12, 20, 21, 22, 23	5	.59
4	8, 10, 16, 19, 24, 26, 28	7	.64

Yukardaki ölçüte göre ölçekteki altı maddenin (1, 2, 7, 13, 11 ve 14) atılması gerekmiştir.

Çizelge 5.- Stresle Başetme Yaklaşımları Ölçeğindeki Maddelerin Döndürülmemiş Faktör Analizi Sonucuna Göre Faktör Yükleri

Madde No.	I. Fak.	II. Fak.	III. Fak.	IV. Fak.	V. Fak.
24	.69				
12	.66				
13	.63				
7	.62				
15	.62				
16	.60				
14	.52				
18	.40				
8	.39				
4	.38				
5	.37				
19	.35				
25		.77			
23		.72			
24		.69			
11		.50			
6		.40			
3		.39			
20			.37		
10			.51		
17	.42		.38		
22				.59	
2				.48	
1				.28	
9			.24	.37	

Çizelge 6.- Stresle Başetme Yaklaşımları Ölçeğindeki Maddelerin Asal Eksnelere Göre Döndürülmüş Faktör Analizi

Madde No.	I. Fak.	II. Fak.	III. Fak.	IV. Fak.	V. Fak.
16	.84				
15	.80				
7	.63				
21	.61				
12	.53				
23		.90			
24		.85			
25		.80			
22			.67		
14			.57		
17			.56		
19			.47		.35
3				.68	
6				.47	
18	.40			.46	
10				.34	
20					.66
8					.50
11				.39	.43
4			.34		.39
1					.17
9				.19	
13	.31				
2			.18		
5	.18				

Çizelge 7.- Stresle Başetme Ölçeğinin Alt Faktörlerine Giren Maddeler ve Alt Faktörlerin Cronbach Alpha Katsayıları

Alt Faktörler	Madde No.	n	Güvenirlik Katsayısı
1	16, 15, 7, 21, 12	5	.50
2	23, 24, 25	3	.42
3	22, 14, 17, 19	4	.46
4	3, 6, 18	3	.30
5	20, 8, 11, 4	4	.43

Çizelge 8.- Performans Ölçeği Maddelerinin Döndürülmemiş Faktör Analizi Sonucuna Göre Faktör Yükleri

Madde No.	I. Fak.	II. Fak.	III. Fak.	IV. Fak.
10	.74			
11	.70			
2	.67			
12	.66			
4	.62			
8	.61			
3	.57			
1	.51	.50		
6	.43			
5	.50	.72		
7	.49	.61		
9				.35

Çizelge 8, ölçeği oluşturan 12 maddeden dokuzunun birinci faktörde, her biri birer olmak üzere kalan üç maddenin ikinci, üçüncü ve dördüncü faktörlerde toplandığını göstermektedir. Öte yandan ölçeği oluşturan maddelerin tümünün anlamlı alt faktörlere ayrılıp ayrılmadığını görmek üzere yapılan asal eksenlere göre döndürülmüş faktör analizi sonuçları çizelge 9'da verilmiştir.

Çizelge 9'dan anlaşılacağı gibi ölçeği oluşturan 12 maddenin beşi birinci, üçü ikinci, ikisi üçüncü ve ikisi de dördüncü faktörde toplanmıştır. Bu alt faktör ya da boyutların Cronbach Alpha değerleri ise çizelge 10'da verilmiştir.

Tartışma ve Sonuçlar

Bu araştırmada üniversite öğretim elemanının iş stresi ölçeğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araç üç alt ölçekten oluşmaktadır. Bunlar (1) işte stres yaratan faktörler ölçeği, (2) Stresle Başetme yaklaşımları ölçeği ve (3) stres durumunda performans ölçeğidir. Bu ölçekler birbirinden farklı ve bağımsızdır.

Çizelge 9.- Performans Ölçeği Maddelerinin Asal Eksenlere Göre Döndürülmüş Faktör Analizi

Madde No.	I. Fak.	II. Fak.	III. Fak.	IV. Fak.
10	.73			
1	.72			
11	.60			
4	.53			
2	.48		.47	.41
5		.88		
3		.52		
12	.41	.42		
7			.74	
8			.63	
9				.44
6				.34

Çizelge 10.- Performans Ölçeği Maddelerinin Alt Faktörlere Ayrılması ve Alt Faktörlerin Cronbach Alpha Katsayıları

Alt Faktör	Madde No.	n	Güvenlik Katsayısı
1	10, 1, 11, 4, 2	5	.56
2	5, 3, 12	3	.35
3	7, 8	2	.58
4	9, 6	2	.46

İşte Stresi Yaratan Faktörler Ölçeği

Araçta üniversite öğretim elemanının iş stresi faktörleri 30 maddeden oluşmuştu. Faktör analizi sonunda faktör yükleri .35 ve üzerinde olan maddelerin ölçeğe alınması düşünülürse bu 30 maddeden 28'inin, maddelerin faktörlerdeki yüklerinin büyüklüğü düşünüldüğünde ise 25 maddenin birinci faktörde toplandığı saptanmıştır. Diğer taraftan bu 30 maddenin Cronbach Alpha katsayısı .89 bulunmuştur. Bu bulgular bu alt ölçeğin bu haliyle tek boyutlu olarak üniversite öğretim elemanının işinde yaşadığı stresi ölçmede kullanılabileceğini gösterir niteliktedir. Ancak aracın maddelerinin tümünün kendi içinde anlamlı alt boyutlara ayrılıp ayrılmadığını görmek üzere yapılan asal eksenlere göre döndürülmüş faktör analizi, 30 maddeden 24'ünün birbirini dışta tutan dört faktör altında toplandığını, buna karşılık kalan altı maddenin faktör yüklerinin .35'in altında olduğundan ölçekten çıkarılmaları gerektiğini göstermiştir. Bu faktörler isimlendirilmeye çalışılmıştır. Buna göre birinci faktöre "iş yüklü", ikinci faktöre "çatışma ve uyumsuzluk", üçüncü faktöre "mesleki ilkeler" ve dördüncü fak-

töre ise "işleyiş ve ilişki" adı verilmiştir. Sonuç olarak bu alt ölçeğin 24 maddesinin üniversite öğretim elemanının iş stresini ölçmede kullanılabilmesi söylenebilir.

Stresle Başetme Yaklaşımları Ölçeği

Aracın ikinci alt ölçeği olan stresle başetme stratejileri 25 maddeden oluşmuştur. Faktör analizi sonunda ölçeğin ancak 12 maddesinin tek faktörde toplandığı görülmüştür. Ancak bu alt ölçeğin tek boyutluluğunun baştan düşünülmemesi söylenebilir. Çünkü bu bir tutum ya da görüş değildir. Peki neden faktör analizi yapıldığı sorulabilir: Bunun başlıca nedeni, başetme yaklaşımlarının birbirleriyle ilişkili maddeleri birarada toplayan belli boyutlara indirgenip indirgenmediklerini görebilmek olmuştur. Ölçeği oluşturan 25 maddenin Cronbach Alpha katsayısı .86 olarak bulunmuştur. Asal eksenlere göre döndürülmüş faktör analizi sonunda ise başetme stratejilerinin beş faktörde toplandığı tesbit edilmiştir. Bu faktörlerden birinciye "hayattan beklenti ve amaçlarına dönük girişimde bulunma", ikinciye "stres yaratan durumu geçici olarak unutmama", üçüncüye "stres yaratan şeye fazla aldırılmama", dördüncüye "stresle yüz yüze gelme" ve beşinciye ise "stresin paylaşılması" adları verilmiştir. Sonuç olarak bu ölçeğin de altı maddesi dışında üniversite öğretim elemanının iş stresi ile başka çıkma yaklaşımlarının saptanmasında kullanılması önerilebilir.

Performans Ölçeği

Üniversite öğretim elemanının stres durumunda iş performansını ölçmek amacı ile geliştirilen ölçek 12 maddeden oluşmuştur. Faktör analizi sonunda bu maddelerin dokuzunun birinci faktörde toplandığı bulunmuştur. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri ise .83 çıkmıştır. Bu bulgular bu ölçeğin tek boyutlu olduğunu ve üniversite öğretim elemanının stres durumundaki performansını ölçebileceğini ortaya koyabilir. Ancak ölçeğin maddelerinin tümünün birbirini dışta tutan alt boyutlara ayrılıp ayrılmadığını saptamak üzere yapılan asal eksenlere göre döndürülmüş faktör analizi sonunda ölçeğin dört alt boyuta indirgenmediği görülmüştür. Bu alt boyutların Alpa güvenilirlik katsayıları da orta düzeyde bulunmuştur. Güvenirlik katsayısının madde sayısından etkilendiği düşünülürse bu katsayıların düşük olmadığı sonucuna varılabilir. Bu boyutlardan birincisine "işten kaçınma", ikincisine "işbirliği eksikliği" üçüncüsüne "iş aksatma", dördüncüsüne ise "kendini kontrol" ismi verilmiştir. Bu sonuçlar altında bu ölçeğin de üniversite öğretim elemanının stres durumunda performansının ölçülmesinde kullanılması önerilebilir.

EK 1

ÖĞRETİM ELEMANININ İŞ STRESİ ANKETİ

Sayın öğretim elemanı;

Yaşamın her zaman ve mekanında karşı karşıya kalınan *stres*, çağdaş toplumların kaçınılmaz karmaşık bir olgusudur. Stres belli bir dozda yaşandığında başarıya götürmekte; çok güçlü olunca ise zihinsel ve fizyolojik işlevini kesintiye uğratarak inansanın performansını, verimini olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu çerçevede üniversite öğretim elemanının iş stresini tespit etmek için planlanan bir araştırmada kullanılmak üzere sizin görüşlerinizi almak amacı ile bu anket geliştirildi.

Anketle sizden toplanan veriler birimsel amaçlarla sadece bu araştırmada birleştirilerek değerlendirilecek, kimseye ya da bir kuruma verilmeyecektir. Ankete kimliğinizi yazmanıza gerek yoktur.

Lütfen anketi *açıklamalara uygun olarak tam ve doğru* olarak doldurunuz. Araştırmanın sağlıklı bulgulara ulaşmasının bua bağlı olduğunu unutmayınız.

Anketi doldurmanız sizin 30 dakika gibi bir vaktinizi alacaktır. Dilerseniz bittiğinde araştırmanın bir özeti size gönderilecektir.

Yardımlarınız için teşekkür ederim.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Ali BALCI

Adres:

A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi
Eğitim Yönetimi ve Planlaması Bölümü
06590 Cebeci/Ankara Tel: 363 33 50/317

BÖLÜM I.

Bu bölümdeki sorular çoktan seçmeli olarak verilmiştir. Size uygun gelen seçeneğin yanındaki ayrıncı içine çarpı koyun. Lütfen hiç bir soruyu cevapsız bırakmayın.

KİŞİSEL BİLGİLER

I. Cinsiyetiniz:

Erkek () 1.

Kadın () 2.

II. Yaşınız:

- 23-27 () 1.
 28-32 () 2.
 33-37 () 3.
 38-42 () 4.
 43-47 () 5.
 48-52 () 6.
 53-57 () 7.
 58-62 () 8.
 63 ve üzeri () 9.

III. Görev ünvanınız:

- Araştırma Görevlisi: Yüksek Lisans () 1. Doktora () 2.
 Uzman () 3.
 Okutman () 4.
 Öğretim Görevlisi () 5.
 Yardımcı Doçent () 6.
 Doçent () 7.
 Profesör () 8.

- IV. Üniversiteniz (lütfen belirtiniz) :
 Fakülteniz (lütfen belirtiniz) :

BÖLÜM II.

AÇIKLAMA

Bu bölümde sizin işinizde yaşadığınız stresin derecesi tesbit edilmek istendi. Bu amaçla işinizde stres yaratması ihtimali bulunan faktörler yazıldı, karşularına da bunların sizde yarattığı stresin derecesini ölçmek üzere bir ölçek kondu. Sizden her bir faktörü dikkatle okuyarak onun sizde yarattığı stresin derecesini, karşısındaki seçeneklerden size uygun olanı gösteren rakamı daire içine alarak işaretlemeniz istendi.

Örnek :

Evimin Fakülteye uzaklığı 1 2 3 4 5

Eğer siz bu faktörün karşısındaki 4'ü işaretlemişseniz, bu faktörün sizde "çok" düzeyinde stres yarattığını belirtiyorsunuz demektir.

Her faktör için sadece bir rakam işaretleneceğini unutmayınız.

Kullanılan Ölçek

- 1 Hiç stres yaratmıyor,
- 2 Az derecede stres yaratıyor,
- 3 Orta derecede stres yaratıyor,
- 4 Çok derecesinde stres yaratıyor,
- 5 Pek çok derecede stres yaratıyor.

II. Üniversite Öğretim Elemanının İşinde Stres Yaratan Faktörler

* 1. Maaş ve diğer parasal ödemelerin azlığı	1	2	3	4	5
* 2. Fakülteadaki bina ve donatımın yetersizliği	1	2	3	4	5
3. Öğretim yükünün-iş yükünün-fazlalığı	1	2	3	4	5
4. Sınıfların çok kalabalık oluşu	1	2	3	4	5
5. Bir öğretim elemanı olarak yetersizlik (alandaki yetersizlik, dilde yetersizlik gibi) duyguları	1	2	3	4	5
6. Zaman azlığı	1	2	3	4	5
* 7. Mesleğin toplumdaki statüsü	1	2	3	4	5
8. Öğrencilerin yanlış davranışları (saygısızlık, disiplinsizlik, ideolojik gruplaşma gibi).	1	2	3	4	5
9. Rol çatışması (çeşitli roller arasında ve kişilikle rol arasındaki çatışmalar).	1	2	3	4	5
10. Fakülte/ sınıfta gürültü.	1	2	3	4	5
* 11. İşe gelip gitme.	1	2	3	4	5
12. Meslekteki yükselme imkanlarının zayıflığı.	1	2	3	4	5
* 13. Tatil sonu Fakülteye dönüş.	1	2	3	4	5

* Faktör analizine göre ölçekten çıkarılması gereken maddeler.

* 14. Yeterince yayın yapamama	1	2	3	4	5
15. Meslekteki değişme ve gelişmeleri izleyememe	1	2	3	4	5
16. Yükseköğretimle ilgili yasaların sıkça değişmesi	1	2	3	4	5
17. Mesleki değişme ve gelişmeleri izleyebilme ve ders hazırlığı için gece gündüz çalışma zorunluğu.	1	2	3	4	5
13. Derse girip çıkmaktan yayın ve araştırmaya zaman ayıramama.	1	2	3	4	5
19. Bir derece-paye almak için her düzeyde sınava girme zorunluğu.	1	2	3	4	5
20. Fakültedeki kaynak ve imkanların dağıtımındaki dengesizlik.	1	2	3	4	5
21. Fakültedeki ilişkilerde bireylere falancanın adamı gözü ile önyargılı davranılması.	1	2	3	4	5
22. Mesleki ilke ve geleneklerin sıkça değişmesi	1	2	3	4	5
23. İşlerin görülmesindeki ilkesizlik.	1	2	3	4	5
24. Astarlardan- maiyetinden sorumlu olma	1	2	3	4	5
25. Sahip olunan yeteneklerle, öğretim elemanı olmanın gerektirdiği yetenekler arasındaki uyumsuzluk.	1	2	3	4	5
26. Fakültede doğrudan ilgili kararlara katılamama	1	2	3	4	5
27. İşsiz kalma korkusu.	1	2	3	4	5
28. Her düzeydeki yöneticilerin atama ile gelmesi	1	2	3	4	5
29. İdari görevlerin çokluğundan akademik çalışmaya yeterince zaman ayıramama.	1	2	3	4	5
30. Çalışmaların dost ve meslektaş ziyaretleri yüzünden kesintiye uğraması	1	2	3	4	5

BÖLÜM III.

AÇIKLAMA

Bu bölümde sizin stresle başa çıkmak için kullandığımız stratejiler tesbit edilmek istendi. Burada da önce stresle başetme stratejisi yazıldı; karşısına da onun kullanma derecesinizi ölçecek 5'li bir ölçek

* Faktör analizine ölçekten çıkarılması gereken maddeler.

konu. Sizden de stresle başa çıkma stratejisini okuduktan sonra bu stratejiyi stres durumunda ne kadar sık kullandığınızı, karşısındaki ölçekten uygun seçeneği gösteren rakamı daire içine alarak belirtmeniz istendi.

Kullanılan Ölçek

- 1 Hiç Kullanmıyorum
- 2 Çok Nadiren Kullanıyorum
- 3 Arasıra Kullanıyorum
- 4 Çok Kere Kullanıyorum
- 5 Her Zaman Kullanıyorum

III. Üniversite Öğretim Elemanının Stresle Başetme Stratejileri

* 1. Hoş olmayan durumların yaşanabileceği öğrenci ya da yetişkinlerle yüz yüze gelmekten kaçınma.	1	2	3	4	5
* 2. Baskılarla başedebilmek için fiziksel egzersiz yapma.	1	2	3	4	5
3. Zor durumlarda sinirliliği ve öfkeyi dışarı vurma.	1	2	3	4	5
4. İşin uzun dönemde yoluna gireceğine kendini inandırma.	1	2	3	4	5
* 5. Kendini işe verme (sorunlarını unutmak için daha çok ve daha uzun çalışma).	1	2	3	4	5
6. Stresle başedebilmek için evde ya da bir barda içki içme.	1	2	3	4	5
7. Stres yaratan problemi analiz ederek çeşitli çözümlerine karar verme.	1	2	3	4	5
8. Elinden gelenin en iyisini yaptığının başkaları tarafından farkedilmesini sağlama.	1	2	3	4	5
* 9. Sigara ya da puro içme.				4	5
* 10. Gün içinde Fakültede olanları unutmaya çalışma.	1	2	3	4	5

* Faktör analizine göre ölçekten çıkarılması gereken maddeler.

11. Sorunlarını başkalarına anlatarak paylaşılmasını sağlama.	1	2	3	4	5
12. Sorun hakkında yapıcı eylemde bulunma.	1	2	3	4	5
* 13. İşini yeniden dizayn etme.	1	2	3	4	5
14. Kendi kendine gevşemeyi öğrenme	1	2	3	4	5
15. gHayattan beklenti ve amaçlarını açıklığa kavuşturma.	1	2	3	4	5
16. Hayattan beklenti ve amaçlarına ulaştırıcı kişi, koşul ve olayları bilinçli olarak seçme.	1	2	3	4	5
17. Stres yaratan olayları, tepkileri en küçük yapan bir tarzda yorumlama.	1	2	3	4	5
18. Stres yaratan durum ya da olayla yüz yüze gelme	1	2	3	4	5
19. "Daha kötüsü olabilirdi" diye düşünme.	1	2	3	4	5
20. Konuyla ilgili birini suçlama.	1	2	3	4	5
21. Hayattan beklenti ve amaçlarına ulaştırıcı etkinliklerde kendini yetiştirme.	1	2	3	4	5
22. Stres yaratan durumu düşünmeme, boş verme.	1	2	3	4	5
23. Müzik dinlenme.	1	2	3	4	5
24. Sinema ya da tiyatroya gitme.	1	2	3	4	5
25. Uyku uyuma	1	2	3	4	5

BÖLÜM IV.

AÇIKLAMA

Bu bölümde stres durumunda işinize karşı olan tavır ve davranışlarınız tesbit edilmek istendi. Bu tavır ve davranışlar birer madde halinde yazıldı; sizden de stres durumunda bunları ne derecede gösterdiğinizizi karşısındaki ölçeğin uygun seçeneğini gösteren rakamı daire içine alarak belirtmeniz istendi.

Kullanılan Ölçek

- 1 Hiç göstermem
- 2 Çok az gösteririm

* Ölçekten çıkarılması gereken maddeler.

- 3 Arasına gösteririm
- 4 Çok kere gösteririm
- 5 Her zaman gösteririm.

IV. Üniversite Öğretim Elemanının Stres Durumundaki Performansı

Özellikle ağır bir stres yaşadığımda;

1. Kendimi bir türlü işe veremem.	1	2	3	4	5
2. İşe giderken ayaklarım geri geri gider.	1	2	3	4	5
3. Beraber çalıştığım insanlarla işbirliği yapamam.	1	2	3	4	5
4. İşimde çok sık hata yaparım.	1	2	3	4	5
5. İnsanlara karşı kaba ve kırıcı olurum.	1	2	3	4	5
6. Aşırı alınganlık gösteririm.	1	2	3	4	5
7. Sıkça izin ve rapor alarak işimden uzaklaşıyorum.	1	2	3	4	5
8. İşimden ayrılmak isterim.	1	2	3	4	5
9. Enerjimi büyük oranda kendimi sakinleştirmeye-kontrole harcarım.	1	2	3	4	5
10. İş yapma-çalışma isteğim kalmaz.	1	2	3	4	5
11. Yaptığım işten çabuk bıkarım.	1	2	3	4	5
12. Kendi kabuğuma çekilirim.	1	3	2	4	5

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Anastasi, Anne. 1982. *Psychological Tessing*. 5th editing. New York.
- Aşkar, Petek., Hülya Yavuz ve Metin Köksal. 1991. Bilgisayar destekli öğrenmeye yönelik tutum ölçeği. *Eğitim ve Bilim* 15, 81: 29-34.
- Berberoğlu, Giray ve Gaye Çalıkoğlu. 1992. Türkçe bilgisayar tutum ölçeğinin yapı geçerliği. *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 24, 2: 841-845.
- DuBrin, Andrew. 1980. *Effective Business Psychology*. Virginia, Reston: Reston Pub. Com. Inc.
- Frey, Diane and Joseph Young. 1983. Methods school administrators can use to help teachers manage stress. *NASSP Bulletin*: 73-77.
- Hodge, James and Perry Maker 1978. Assessing teacher stress: a beneficial task for administrators. *American Secondary Education*. December: 49-57.

- Hollan, Charles and Gary Gemmill, 1976. A comparison of female and male professors on participation decision making, job related tension, job involvement and job satisfaction. *Educational Administration Quarterly*, winter: 67-86.
- Karasar, Niyazi, 1982. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler ve Teknikler*. Ankara: Bahçelievler PK 33.
- Kerlinger, Fred, 1973. *Foundations of Behavioral Research*. Hit, Rinehart and Winston.
- Köklü, Nilgün, 1992. Araştırmaya yönelik bir tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim* 16, 86: 37-45.
- Koff, Robert., James Laffey, George Olson and Donald Cichon, 1981. Coping with conflict-executive stress and the school administrator. *NASSP Bulletin*, Dec. 1-11.
- Nie, N.H. et al. 1966. *SPSS Statistical Package for the Social Sciences*. New York: McGraw-Hill.
- Putney, Michael, 1979. Burnout. a high price for caring. *National Observer* 11.
- Steers, Richard, 1981. *Introduction to Organizational Behavior*. Illinois, Glenview: Scot, Foresman and Company.
- Turkay, Elif, 1991. "İş Yeri Stresi Verim Artırıyor", *Güneş* 1 Mayıs, 2.
- Trendall, Chris, 1989. Stress in teaching and teacher effectiveness: a study of teachers across mainstream and special education. *Educational Research* 31, 1: 52-57.
- Walter, Gmelch and Boyd, Swent, 1981. Stress and the principalship: strategies for self improvement and growth. *NASSP Bulletin*, (dec.): 16-19.